

Recente literatuur rond catechetiek

In het winternummer '85 van 'Korrel' werd een overzicht geboden van de belangrijkste catechetische boeken en brochures die verschenen in de periode 1980-1985. De hiernavolgende bijdragen kan men lezen als een aanvulling op het eerder geboden overzicht en gaat in op de meest in het oog springende, recente Nederlandstalige catechetische literatuur.

Geloofsboeken en catechismussen

Een toenemend aanbod

Catechismussen hebben in de loop van de geschiedenis verschillende functies gehad. Deze hingen samen met de situatie waarin het christelijk geloven zich bevond en wat men ermee voor ogen had. Er zijn catechismussen gemaakt om aan christenen een totaaloverzicht te bieden van heel de christelijke geloofsleer, opgevat als een samenhangend geheel, een synthese van alles wat de kerk te geloven voorhoudt. Er verschenen catechismussen, waarin het accent vooral lag op betrouwbaarheid en zekerheid over wat geloven inhoudt. We treffen catechismussen aan, die vooral ontmoeting en uitwisseling over alle (geloofs)grenzen heen tot doel hadden. In tijden van grote culturele, maatschappelijke en godsdienstige veranderingen - wanneer christelijk geloven niet meer vanzelfsprekend is of wanneer er ook binnen de geloofsgemeenschap zelf grote onzekerheid bestaat over de weg(en) die men moet gaan - zijn vooral catechismussen of geloofsboeken gewenst die als *geleide* kunnen dienen.

Belangrijke criteria voor dergelijke geloofsboeken of catechismussen zijn dan deze vragen:

- wordt de actuele situatie goed ingeschat?
- wordt het christelijk geloven voldoende benaderd als een reële levenshulp ?
- is zo'n catechismus of geloofsboek ook een instrument om praktisch mee te werken?
- biedt zo'n catechismus of geloofsboek mogelijkheden om de geloofscommunicatie (opnieuw) op gang te brengen en kan hij een bijdrage leveren aan de groei naar volwassen geloven?

De vraag of de omstandigheden van dit moment gunstig zijn voor zo'n 'nieuwe' catechismus, lijkt eerder negatief dan positief beantwoord te kunnen worden. Immers, de katholieke geloofsgemeenschap is op alle niveau's verdeeld en de polarisatie neemt eerder toe dan af, hoe ongewild wellicht ook. Desondanks is het (verkoop)succes van boeken als *Al de dagen van ons leven* (1) (waarover verder in dit nummer) en het Vlaams Geloofsboek opmerkelijk; even opmerkelijk als de keuze van de Nederlandse en Belgische bisschoppen was voor de vertaling van de Duitse volwassencatechismus, *De geloofsbelijdenis van de kerk* (2) en niet voor het Franse boek *La foi des catholiques* (3)

Hoe dient een catechismus het geloven?

Over de vraag, wat volwassen geloven eigenlijk is en welke functie een catechismus daarin eventueel kan hebben, handelt de bundel *Geloof leren geloven* (4).

De directe aanleiding voor het samenstellen van deze bundel werd gevonden in het feit, dat het in oktober 1986 twintig jaar geleden was dat *De Nieuwe Katechismus* (NK) verscheen. Dit opmerkelijke boek, dat in 1966 in opdracht van het Nederlands Episcopaat door het HKI werd uitgegeven, werd in ruim 400.000 exemplaren onder de Nederlandse katholieke geloofsgemeenschap verspreid. Het was bedoeld voor volwassenen en verscheen twee jaar nadat de traditionele vraag- en antwoordcatechismus officieel buiten gebruik was gesteld. De inhoud ervan leidde echter tot felle theologische discussies tussen de Nederlandse kerkprovincie en Rome. Kardinaal Alfrink, die destijds intensief betrokken was bij de conflicten rond de NK en met wie de samenstellers een uitvoerig gesprek hadden, schrijft in zijn openingsbijdrage: "Het woord 'nieuwe'

katechismus deed sommige mensen op de onjuiste gedachte komen als zouden wij de oude katechismus en daarmee het oude geloof hebben willen afschaffen. De benaming 'Nederlandse' of 'Hollandse' katechismus, door anderen weer aan het boek gegeven, werkte voor de een relativerend maar werd door een ander geïrriteerd verstaan als aanmatiging van een op drift geslagen kerkprovincie om andere delen van de kerk de leer te willen voorschrijven. Bij de presentatie noemden wij de katechismus 'een veilige gids'. Wij gaven daarmee uitdrukking aan onze waardering voor de theologische zorgvuldigheid en de pastorale voorzichtigheid, waarmee tekst na tekst geschreven was. Wij gebruikten deze uitdrukking ook op grond van ons vertrouwen in de catechetische begeleiding die rondom de katechismus zou worden georganiseerd en ons vertrouwen in het gezond verstand van ook in het geloof volwassen wordende mensen ... Hadden wij het boek beter niet 'katechismus' kunnen noemen, vanwege het verschil in vorm, methodiek en doelstelling van de voorgaande, de 'echte' katechismus van het oude 'vragenboek' dat in een systeem van vraag en antwoord het geloof uiteenzette? Dit nieuwe boek was geen 'vragenboek', en daardoor voor menigen geen katechismus."(5)

Voor de bundel *Geloof leren geloven* werd een twintigtal auteurs uitgenodigd om terug te kijken op de huidige situatie van de catechese voor volwassenen. Daartoe werd ook het archief van de NK geraadpleegd, en komen medewerkers van het eerste uur aan het woord. Zo werd het mogelijk te leren van het verleden met het oog op de toekomst.

In het eerste deel van de bundel wordt een schets gegeven van de directe voorgeschiedenis van de NK, gevolgd door een beschrijving van de markante theologische karakteristieken en de catechetisch-didactische methode. Ook wordt de discussie met Rome geëvalueerd en in het licht geplaatst van hedendaagse theologische ontwikkelingen.

In deel twee komt aan de orde, hoe de NK feitelijk heeft gefunctioneerd. Daarbij wordt ook over confessionele en landsgrenzen heen gekeken: welke ervaringen had men ermee in protestantse kringen en op welke wijze functioneerde de NK buiten Nederland? .

In deel drie tenslotte wordt nagegaan, hoe momenteel over volwassen geloven wordt gedacht en in hoeverre daarin een catechismus een functie kan hebben.

In een laatste bijdrage wordt een aantal leer- en aandachtspunten door de samenstellers bij elkaar gebracht met het oog op verdere bezinning op en bijstelling van beleid en praktijk van de volwassenencatechese.

In de bundel valt meerdere malen een nieuw licht op de NK. De NK blijkt een belangrijke stimulans geweest te zijn voor de oecumenische samenwerking in Nederland en bleek in Oost-Europese landen in staat ideologische grenzen te doorbreken en gestalte te kunnen geven aan een spirituele vernieuwing. De studie over de wordingsgeschiedenis (een onderzoek van Paul Cooreman) toont aan, dat de NK niet zo'n zuivere en moeiteloos geplukte vrucht van eenheid was: over de eerste concepten bestond veel verschil van mening en er is duidelijk sprake van een compromis tussen de verschillende benaderingen. Met name in deel drie wordt meerdere malen beklemtoond, dat voor de verdere ontwikkeling van de volwassenencatechese een catechismus slechts een beperkte functie kan hebben. Werkelijke geloofszekerheid komt immers niet allereerst van buitenaf, maar moet van binnenuit groeien: de kracht van volwassen geloven wortelt immers in het innerlijk leven van mensen. Of, zoals de titel van de bundel het uitdrukt: het gaat er niet alleen om het geloof te leren, maar ook om te leren geloven.

(1) *Al de dagen van ons leven. Een boek voor gelovige gezinnen*, samengesteld door P. DELEU-TR. DEHAENE-W.V. DONGEN-]. BULCKENS, Averbode, Altiora, 1986 (bewerking van *Durch das Jahr, durch das Leben*, München, Kösel, 1982). Zie voor uitgebreide besprekingen]. BULCKENS, 'Al de dagen van ons leven' (1986); *Een praktische stimulans voor de geloofscommunicatie in het gezin*, in 'Collationes' 16 (1986)

3, 341-356. En: J. VRIESEMA, *Al de dagen van ons leven*, in 'Opstap' 6 (1986) 3, 130-132. Een voorstelling van her boek ook in de bijdrage van Tine De Wilde, verderop in dit Korrelnummer.

(2) *Geloofsbelijdenis van de kerk; Katholieke katechismus voor volwassenen*, in opdracht van de Nederlandse bisschoppenconferentie vertaald uit het Duits (*Katholischer Erwachsenen-katechismus; Das Glaubensbekenntnis der Kirche*, Kevelaer, Butzon & Bercker, 1985. De Duitse uitgave draagt beide titels dus in omgekeerde volgorde I). Een kritische bespreking van de Nederlandse uitgave is te vinden in het 'Uitgeleide' van de bundel *Geloof leren geloven* (zie noot 5), en in 'Opstap' 7 (1987) 2, 75-76.

(3) B. CHENU- F. COUDREAU (éd.), *La foi des catholiques; Catéchèse fondamentale*, Parijs, Le Centurion, 1984². Een bespreking van dit boek is te vinden in *Geloof leren geloven* (zie noot 5).

(4) J.v. LIER & J. SIMONS (red), *Geloof leren geloven; Twintig jaar 'De Nieuwe Katechismus': leren van het verleden met het oog op de toekomst*, Nijmegen, HKI, 1987.

(5) B. kardinaal ALFRINK, *Katechismus en concilie, geschonken voor de eenheid*, in *Geloof leren geloven*, 11-14.

Catechese en toerusting in parochie en gemeente

Leren geloven in de stad van de mens

Al in 1966 noemde Harvey Cox in zijn boek *De stad van de mens* de opkomst van de verstedelijking en de ineenstorting van de traditionele religie als de twee meest opvallende kenmerken van de moderne samenleving. Deze twee samenhangende verschijnselen - urbanisatie en secularisatie - betekenden een enorme verandering in (het inzicht in) de menselijke samenlevingspatronen. "Deze verandering", aldus Cox, "ontstond op het moment dat de mens in de heksenketel van de moderne grootstad de relativiteit ontdekte van allerlei godsdienstige voorstellingen, die hij eens voor onfeilbaar had gehouden".

De urbanisatie bracht een vernieuwde samenlevingsstructuur tot stand, "waarbij vooral de verscheidenheid van leefpatroon enerzijds en het uiteenvallen van traditie-elementen anderzijds bepalend zijn".

Inmiddels zijn we ruim twintig jaar verder. En hoewel het visionaire boek van Cox wellicht wat aan de optimistische kant was en geen catechetische leerdoelen en -wegen beschreef, kan het boek toch een hulp zijn om helder te krijgen welke andere geloofskansen er in de Stad liggen, waar de catecheet op kan inspelen. Biedt het werken in de Stad van de Mens hem/haar nieuwe mogelijkheden, een andere leeropdracht? Waaraan moet dan gewerkt worden, en hoe?

'Leren geloven in de Stad van de Mens' koos de redactie van 'Opstap' als jaarthema voor 1987 (1). Secularisatie, urbanisatie, functionaliteit, levensbeschouwelijke pluriformiteit en marginalisering bleken in deze thematiek centrale begrippen te zijn.

In de jaargang 1987 werd vooral gezocht naar ervarings- en praktijkberichten, die laten zien, hoe een veranderingsproces op gang komt wanneer mensen van Dorp naar Stad trekken, welke relatie er bestaat tussen geloven en leren, en hoe leren in deze processen tot stand komt.

Hoé leren mensen geloven?

Over leren in parochie en gemeente gaat ook het boek van G. Dingemans, *In de leerschool van het geloof* (2). In dit boek gaat het niet in de eerste plaats om de vraag: hoe kan het evangelie worden overgedragen? Maar over deze: hoe kunnen mensen van vandaag, oud en jong, mannen en vrouwen, gelovigen en zoekers, in aanraking worden gebracht met de christelijke traditie, zodat die relevant wordt voor hun leven?

Dingemans spreekt daarom ook liever niet van een 'catechetiek', maar van een 'mathetiek'. Het woord 'mathetiek' is afgeleid van het Griekse woord 'manthanein', dat 'leren' betekent, zoals leerlingen dat doen, en van het N.T.-ische woord "mathètès" (leerling, discipel). Centrale vraag in het boek van Dingemans is derhalve: hoe worden mensen leerlingen van de Heer? Hoe leren ze geloven? Hoe leren ze de Heer te volgen?

In het eerste deel wordt een verantwoording gegeven van de achtergronden en uitgangspunten. Deel twee behandelt de eigenlijke mathetiek. Het derde deel geeft een historisch overzicht van de geloofsbegeleiding in de kerk. Het laatste deel bevat een "catechetiek" of "vakdidactiek", waarin men praktisch kan leren, hoe men leerprocessen in gemeente of parochie kan begeleiden. Dit laatste deel is een soort "minicursus" voor mensen die ingeleid willen worden in het werk van de geloofsbegeleiding.

Soortgelijke doelstelling treffen we ook aan in de cursus *Ontwikkelen in geloven* (3), welke werd ontwikkeld door het Diocesaan Pastoraal Centrum te Den Bosch. Deze cursus, die als doelgroep jonge volwassenen tussen twintig en veertig jaar heeft, wil de deelnemers geen kant-en-klaar geloofspakket aanbieden en is in deze zin ook geen 'volledige' catechese in de strikte zin van het woord. De cursus wil de deelnemers, vanuit hun eigen staan in het leven en in de wereld, laten kennismaken met kernmomenten van de christelijke geloofstraditie, als een eerste stap om zich verder te oriënteren, een fundament waarop verder gebouwd moet worden.

Veel jonge volwassenen tussen twintig en veertig jaar hebben vandaag de dag overigens het gevoel op het vlak van geloofsvorming 'weinig te hebben meegekregen'. De vraag is dan ook, of de komende generatie nog wel gelovig zal zijn, en of dat geloof nog als christelijk te herkennen zal zijn. De paperback-editie van het tijdschrift *Praktische Theologie* 1986/2 (4) ging uitvoerig op deze problematiek in, onder de titel *Een komende generatie gelovigen ...* Aandacht wordt besteed aan de (empirische) gegevens en resultaten van sociaal-wetenschappelijk onderzoek, de theoretische inzichten die werden ontwikkeld alsook aan methodische vraagstukken die bij dit soort onderzoek een rol spelen.

Verder wordt in dit themanummer middels enkele bijdragen een indruk gegeven van de betekenis die jonge volwassenen nog hechten aan geloven en een relatie met de kerk, en aandacht besteed aan communicatie en overdracht van christelijke waarden in intergeneratief perspectief.

Catechese in de parochie

In de volwassenencatechese wordt de laatste jaren in toenemende mate aandacht geschonken aan de parochie en gemeente als centrum van gelovig vieren, handelen en leren (liturgie, diakonie en catechese). Catechese wordt aldus meer en meer gezien als een belangrijk onderdeel van kerkopbouw. De bundel *Catechese en parochie* (5) gaat in op de relatie tussen catechese en parochie, en is opgebouwd rond een concreet model van parochiecatechese, zoals dat momenteel door het Hoger Katechetisch Instituut in Nijmegen wordt ontwikkeld (6).

Uitgangspunten van dit model zijn:

- de catechese dient verzorgd te worden vanuit de parochie en tot opbouw van de parochie;
- er dient gereflecteerd te worden op de gemeenschappelijke praxis van diaconie en liturgie vanuit het perspectief "het elkaar weerbaar maken op de weg van de Navolging" ;
- parochiecatechese stelt volwassenen, jongeren en kinderen in staat om in een parallel leerproces met elkaar op te trekken.

Omdat de ontwikkelingen rond parochie en catechese nog in volle gang zijn en verschillende benaderingen mogelijk zijn, streeft zo'n bundel natuurlijk niet naar volledigheid; geprobeerd is vooral een oriëntatie- en reflectiekader aan te bieden voor allen, die betrokken zijn bij dit veelzijdig proces van catechese en parochie.

Ook de multimediale cursus over kerk en samenlevingswerk *Om U te dienen* (7) neemt, evenals de vorige cursussen *Drempelvrees* en *Te Rade Gaan*, zijn uitgangspunt in hoofdzaak in de parochies. Het doel van deze cursus, die in de eerste drie maanden van 1987 middels ondersteunende radio-uitzendingen van start ging, is om bij de cursisten motivatie, inzicht en vaardigheid ten aanzien van 'kerk en samenleving' te vergroten. Voor alle duidelijkheid: *Om U te dienen* is een toerustingscursus ; maar wel een cursus, die vanaf de eerste les verband legt tussen het werk aan 'kerk en samenleving' en de ontwikkeling van het eigen geloven van de cursisten.

(1) Vgl. 'Redactioneel' in 'Opstap' 7 (1987) 1.

(2) G. DINGEMANS, *In de leerschool van het geloof; Mathetiek en vakdidactiek voor catechese en kerkelijk vormingswerk*, Kok, Kampen, 1986. Een uitgebreide recensie van H. KUINDERSMA is te vinden in *Voorwerk* 3 (1986) 2, 21-27; zie verder ook R.v. SCHROJENSTEIN LANTMAN, *Leerling worden in en door de gemeente*, in 'Opstap' 7 (1987) 3.

(3) *Ontwikkelen in geloven; een basiskursus geloofsvorming*, DPC, Den Bosch, 1986 (adres: Kap. Koopmansplein 113,5212 NW Den Bosch, tel. 073-134542).

(4) F.H. KUIPER & H. VOSSSEN (red.), *Een komende generatie gelovigen ...*, Zwolle, Waanders, 1986.

(5) H. HUIITEMA-P. POST-R. LANTMAN (red.), *Catechese en parochie; Bouwstenen voor volwassenencatechese*, Altiora, Averbode-Apeldoorn, 1986 (HTP-studie nr. 8).

(6) Uitgangspunten van dit model werden beschreven in de brochure *Werkschets*. Momenteel is een drietal projecten dat volgens dit model is opgebouwd ter beschikking: *Dagelijks brood*, *God-een vreemdeling in ons midden* en het cursuspakket *I oefenproject V oedsel-aarde-schepping*. Een uitgebreide brochure en verder informatiemateriaal is op te vragen bij het HKI (Postbus 38089,6503 AB Nijmegen, tel. 080-450544; vanuit België: 00-31-80450544).

N.v.d.r. Het ligt in de bedoeling van Korrel om aan het geheel van die problematiek aandacht te besteden in het tweede nummer van de volgende jaargang. Want ook in Vlaanderen zijn ter zake interessante publikaties verschenen.

(7) *Om u te dienen; een multimediale cursus over kerk en samenlevingswerk*, MA-

werk/DPC's/KRO/KKE, Zeist, 1986 (besteladres : KKE, Postbus 188, 3700 AD ZEIST, tel. 03404-21282).

Hongerdoekcatechese

In een uitstekend artikel over het gebruik van beelden in de godsdienstpedagogiek liet Alex Stock zien, welke rol beelden in de geschiedenis van het christendom en de theologische traditie hebben gespeeld, en welke functie zij kunnen hebben in de godsdienstpedagogiek en het catechetisch proces (1). In de loop van de laatste jaren verschijnen er steeds meer studies, die opnieuw aandacht vragen voor christelijke kunst en catechese en het gebruik van beeldend materiaal (2). (N.v.d.r. Zie bijvoorbeeld het vorig Korrelnummer *Bethlehem en 'beeldcatechese'*). Een ontwikkeling, die door de toenemende kijk-cultuur zich waarschijnlijk steeds duidelijker zal doorzetten, en waardoor langzamerhand een nieuwe beelddidaktiek zal ontstaan.

Een geheel eigen variant van deze ontwikkeling is de z.g. 'hongerdoekcatechese'. In de maanden augustus-september 1986 werd door het HKI een 'hongerdoek-tentoonstelling' georganiseerd. Deze overzichtstentoonstelling was mogelijk en zinvol vanwege de grote hoeveelheid catechetisch en liturgisch materiaal dat de laatste jaren bij verschillende hungerdoeken werd ontwikkeld. In het algemeen kan worden gezegd, dat deze vorm van catechese geleid heeft tot veel enthousiasme onder catecheten en catechetische werkgroepen.

De betrekkelijk jonge loot van de 'hongerdoek-catechese' heeft in ieder geval laten zien, dat de herontdekking van deze oude middeleeuwse traditie in parochie en school, bij volwassenen, kinderen en jongeren heel wat kan losmaken en op gang brengen. De rijke symboliek en de levensnabijheid van deze 'moderne' doeken vormen een voldoende garantie, dat de mogelijkheden in de komende jaren niet snel uitgeput zullen raken. Desondanks roept de huidige catechetische praktijk rond hungerdoeken ook vragen op. Is een hungerdoek niet te vaak alleen maar een opstapje, zonder dat er een indringende kennismaking plaatsvindt met de maatschappelijke situatie vanwaaruit het hungerdoek is ontstaan? Heeft dat niet tot gevolg dat onze maatschappelijke situatie te weinig besproken blijft? En in hoeverre is een hungerdoek in staat (gebleken) om woorden en beelden daadwerkelijk gestalte te geven in ons eigen handelen? In dit opzicht was het initiatief van de 'Acht Mei Beweging' - om eigen geloofsbriefjes te schrijven in de vorm van hungerdoeken (3) - nog zo gek niet. Het betekende in ieder geval een kentering in de zich snel verbreidende 'hongerdoekencultuur', waarin tot dan toe eigenlijk alleen maar sprake was van éénrichtingsverkeer: van Derde Wereld naar West-Europa.

(1) A. STOCK, *Het gebruik van beelden in de godsdienstpedagogiek*, in 'Verbum' 53 (1986) 3-4, 74-81.

(2) Een greep uit het materiaal: J. OSSEWAARDE, *Op het tweede gezicht: Bijbelse beelden en hun betekenis*, Den Haag, Boekencentrum, 1986. Zie over dit werk het zomernummer van Korrel 1987/2 : *Bethlehem en 'beeldcatechese'*. Themanummer 'beelddidaktiek', Voorwerk 1 (1985) 5. Themanummers "beeld en catechese", 'Opstap' 6

(1986) 3, en 'Verbum' 53 (1986) 3-4. Zie ook twee artikelen van J.v. Lier in *Dossier Bijbel en Katechese* (HKI, Nijmegen, 1985, 156-180 en 419-448).

(3) Deze doeken waren te zien op de Acht Mei Manifestatie 9 mei 1987 in Zwolle. Het weekblad 'De Bazuin' bracht een verslag uit van deze dag, waarin een groot aantal doeken in kleur werden opgenomen: 'De Bazuin' 70 (1987) 24-27. In 'School en Godsdienst' 41 (1987) 3 en 'Opstap' 6 (1987) 4 werd uitgebreid aandacht besteed aan het ontstaan van hongerdoeken, werd een overzicht van het bestaande materiaal gegeven en vele praktijkervaringen gemeld.

Nieuw lesmateriaal voor het basisonderwijs

Een nieuw leergebied-: geestelijke stromingen

Op het terrein van het basisonderwijs (kinderen van vier tot twaalf jaar) kunnen twee belangrijke ontwikkelingen worden gemeld.

Sinds de invoering in Nederland van de Wet op het Basisonderwijs in augustus 1985, waarbij een nieuw leergebied *geestelijke stromingen* voor dit type onderwijs verplicht werd gesteld, is er door een aantal instanties en werkgroepen hard gewerkt om gebruiksmateriaal voor dit nieuwe leergebied te omwerpen (1). Het meest opvallende materiaal is *Wat mensen beweegt* (2) en *Delta* (3).

Wat mensen beweegt bestaat uit zes delen - waarvan thans drie verschenen - waarin de diverse stromingen thematisch worden benaderd:

- 1) "mensen met een boodschap", over centrale persoonlijkheden, stichters of inspiratoren van enkele stromingen;
- 2) "wat boeken mensen doen", over belangrijke geschriften in verschillende stromingen;
- 3) "leven van alledag", over verschijnselen in het alledaagse- leven die met levensbeschouwing of religie te maken hebben;
- 4) over de grote feesten, rituelen en symbolen;
- 5) over de opvattingen in verschillende stromingen met betrekking tot maatschappij en samenleving;
- 6) over ideeën en verwachtingen in de diverse stromingen over geluk en toekomst van mensen.

Een nieuwe generatie catechetisch materiaal

Eind 1986, begin 1987 werd de geboorte aangekondigd van een nieuwe catechesemethode voor de vier hoogste groepen van het basisonderwijs:

Beloofd blijft beloofd (4). Hiermee deed een nieuwe generatie catechetisch materiaal zijn intrede: tot **nu** toe bestond het meeste materiaal uit losse projecten - al dan niet in een reeks - waarvan er thans ongeveer 800 in omloop zijn (5).

De methode *Beloofd blijft beloofd* wil een leidraad bieden voor een planmatige opzet voor catechese, en kinderen perspectieven van hoop, gemeenschap, gerechtigheid en bevrijding bieden als voorwaarden om als mens te kunnen uitgroeien.

De methode is gebaseerd op drie pijlers:

- 1) ervaringscatechese aan de hand van leefthema's, waarbij ervaringen van kinderen als uitgangspunt en inhoud van het catechetisch proces worden genomen;
- 2) bijbelcatechese, waarbij een aantal sleutelfiguren uit de bijbel worden belicht;
- 3) catechese gericht op kerk en wereld: aan de hand van voorbeelden van christelijke levenspraktijk vindt een oriëntatie plaats op verschillende geestelijke stromingen in de

wereld, met het accent op het christendom. De leerthema's, bijbelse figuren en de oriëntatie op kerk en wereld worden niet toevallig behandeld, maar systematisch, zodat een evenwichtige combinatie van deze drie aandachtsvelden wordt gegarandeerd.

De methode bestaat per deel uit drie leerlingenboekjes, een handleiding en geluidscassette met een aantal liederen ; bovendien is een begeleidersbrochure beschikbaar.

Wat mensen beweegt is vooral informatief van aard, en het zwaartepunt ligt op de lerarenhandleidingen. De bijbehorende leerlingenbladen geven per onderdeel didactische suggesties. Het materiaal wil vooral een wegwijzer en informatiebron zijn met betrekking tot aspecten en thema's in geestelijke stromingen die enerzijds essentieel zijn en anderzijds relevant voor leraren en leerlingen die leven in een multiculturele samenleving. *Delta* - dat in losbladige afleveringen verschijnt - is vooral bedoeld als bronnen boek, en bevat naast achtergrondinformatie verwijzingen naar literatuur en leerlingenmateriaal, beschrijvingen van audio-visueel materiaal, didactische tips, verhalen e.d., vanuit uiteenlopende stromingen aangevoerd.

(1) Het tijdschrift 'School en Godsdienst' bracht in de laatste twee jaar een drietal themanummers uit over geestelijke stromingen: mei 1985, juni 1986 en juni 1987.

(2) *Wat mensen beweegt*, Den Bosch, KPC, 1987 (besteladres : Gooi en Sticht, Postbus 17, 1200 AA HILVERSUM, tel. 035-48146).

(3) *Delta, bronnen boek over geestelijke stromingen*, Hoevelaken, CPS, 1986 (besteladres : Postbus 30, 3870 CA HOEVELAKEN, tel. 03495-41340).

(4) H.v. GEENE (eindred.), *Beloofd blijft beloofd*, Tilburg, Zwijsen, 1986 vvo (besteladres : Postbus 805, 5000 AV TILBURG, tel. 013-353635). Een bespreking van de methode (met name het bijbelgebruik) en een interview met de eindredacteur is te vinden in 'School en Godsdienst' 1987/2.

(5) Door het HKI wordt elk jaar een aanvulling op het *Overzicht Katechetische Projecten* uitgegeven, waarin beschrijvingen zijn opgenomen van recent verschenen projecten, en toegankelijk gemaakt door middel van een viertal registers. Informatie over nieuw catechetisch materiaal is met ingang van september te vinden in 'Informatie Informeel', een speciale middenpagina van 'School en Godsdienst', onder verantwoordelijkheid van de Interdiocesane Kinderkatechese (IKK).

Schoolwerkplan- en leerplanontwikkeling voortgezet onderwijs

In 1985 verscheen een bundeling studies en artikelen rond bijbelcatechese in parochie en school onder de titel *Dossier Bijbel en Katechese* (1). De belangrijkste daarin verwoorde bijbelcatechetische uitgangspunten werden in het kort nog eens bij elkaar gezet in *In de leerschool van de bijbel* (2); vanuit de daarin beschreven uitgangspunten werden er voor de leeftijdsgroepen tien-twaalf jaar en twaalf-veertien jaar twee onderwijsleerpakketten ontwikkeld die op exemplarische wijze vorm gaven aan het ontwikkelde model. In dit model staat de z.g. 'dubbele ontsluiting' centraal: de bijbel wordt ontsloten onder gelijktijdige ontsluiting van de leefwereld van de leerlingen en van de samenleving waarin zij zich bevinden. Zo wordt een samenspel beoogd tussen de drie leerplankfactoren bijbel, leerling en samenleving.

Bijbel, leerlingen en samenleving

Wordt in het kader van dit SLO-project (3) vooral een nieuwe oriëntatie gezocht op het terrein van bijbel en catechese, in het boek *Godsdienstonderwijs als schoolvak* (4) - eveneens een product in het kader van een door de SLO gesponsord *Logoprojekt* - wordt het godsdienstonderwijs in de breedte en diepte van het schoolwerkplanontwikkeling - gaat het over de inhoudelijke en voorwaardelijke kant van het vak. In veel gevallen, zo kwamen de auteurs tot de conclusie, ziet men het godsdienstonderwijs inhoudelijk wel zitten, maar op het moment dat de voorwaarden ertoe gerealiseerd moeten worden blijkt het nauwelijks relevant te zijn.

Nadat in het eerste hoofdstuk een godsdienst-pedagogisch vloertje is gelegd, wordt in hoofdstuk 1 t/m 6 een aantal stappen gezet die zijn gebaseerd op de gedachte, dat men niet met doelstellingendiscussies moet beginnen maar de vakdoelen in een later stadium moet formuleren. Als algemeen vakdoel wordt geformuleerd: " ... dat de leerlingen een basisinzicht in hun eigen bestaansvragen verkrijgen en in samenhang daarmee christelijke geloofsvormen en andere godsdiensten leren kennen en zo mogelijk beleven in hun eigenheid en in hun onderlinge overeenkomsten en verschillen. Voorts is het doel: voorkomende godsdienstige zienswijzen en handelwijzen te onderzoeken op hun motieven en consequenties en d'aarbij elementaire godsdienstige begrippen te leren hanteren" (5).

Middels een gedetailleerde uitwerking met betrekking tot beginsituatie, werkvormen, inhouden en vakdoelen geeft *Godsdienstonderwijs als schoolvak* een relevante en innoverende stimulans aan de verdere profilering van het vak.

Geen 'preaching' maar 'teaching' in het onderwijs

Een publikatie die uitnodigde tot een fundamentele gesprek over godsdienstige vorming en het onderwijs in kennis van geestelijke stromingen was en is ongetwijfeld de studie van de Groninger onderzoeksgroep godsdienstpedagogiek, *Tussen leuren en leren* (6). Deze publikatie doet verslag van een analyse van en kritiek op elf methoden voor godsdienstonderwijs vanuit een "triadische pedagogiek" (een pedagogiek, waarin de triade van opvoeder, kind en kennis de fundamentele structuur van de opvoeding uitmaakt).

De Groninger onderzoeksgroep stelt, dat het in godsdienstonderwijs niet om "preaching", maar om "teaching" gaat: het gaat om overdracht van kennis en niet om overdracht van geloofsinhouden. Godsdienstonderwijs moet zich onderscheiden van kerkelijke catechese en religieuze socialisatie, is het standpunt van de auteurs, voor wie er geen principieel verschil bestaat tussen godsdienstonderwijs en het vak geestelijke stromingen.

De analyse van de elf methoden leidt dan tot de conclusie, dat deze met uitzondering van één, nl. *Spoorzoeken in een bonte wereld van geloven en denken* (Van Gelder en Hoekstra) - de toets der kritiek niet kunnen doorstaan. De discussie rond dit boek gaat vooral over de positie van het godsdienstonderwijs als aspect van godsdienstige opvoeding (godsdienstonderwijs in het bijzonder onderwijs), de uitgangspunten van de z.g. "triadische pedagogiek", en het gehanteerde instrumentarium voor de analyse van de methoden (7).

(1) *Dossier Bijbel en Katechese*, Nijmegen, HKI, 1985.

(2) *In de leerschool van de bijbel; Uitgangspuntennota ten behoeve van het projekt: "De*

ontwikkeling van een model voor bijbelcatechese in Basisonderwijs en Voortgezet Onderwijs", Nijmegen, HKI-SLO, 1986.

(3) SLO = Stichting voor de Leerplanontwikkeling.

(4) J. DE *MNNINK* & W. *YTSMA*, *Godsdienstonderwijs als schoolvak ; Praktijkgids voor de schoolwerkplanontwikkeling*, Hoeve/aken-Enschede, CPS-SLO, 1986.

(5) *Godsdienstonderwijs als schoolvak*, 33-34.

(6) J. *IMELMAN* E.A., *Tussen leuren en leren; Analyse van elf methoden voor godsdienstonderwijs*, Kampen, Kok, 1986.

(7) Voor deze discussie zie het themanummer van 'Voorwerk' 3 (1986) 1. En verder: L.V.D. *BURG*, *Geestelijke stromingen of levo*, in 'Verbum' 54 (1987) 2, 28-31, en H. *OLDE RIKKERT*, *Tussen leuren en leren*, in 'Verbum' 54 (1987) 1, 9-11. Voor verder oriëntatie en begripsverheldering rond levensbeschouwelijke vorming, catechese, geestelijke stromingen, godsdienstonderwijs enz. zie het themanummer van 'Verbum' 52 (1985) 7-8.

Communicatieve catechese

Argumentatieve waardencommunicatie

In 1986 en 1987 vonden twee promoties plaats welke de schoolcatechese in het voortgezet onderwijs tot voorwerp van onderzoek hadden.

Kan er een verschil in leerresultaten worden vastgesteld tussen leerlingen die onderwijs hebben gekregen in een curriculum dat al dan niet een toename van logische complexiteit bevat? Zo luidde, kort samengevat, de vraagstelling van een empirisch onderzoek naar de "leer-en leerstofstructuur in de catechese", uitgevoerd onder ruim 1500 leerlingen, door Chr. Hermans (1).

Hermans toont in zijn dissertatie aan, op welke wijze de moraaltheologische argumentatie kan voldoen aan de eis van een argumentatieve communicatie, en hoe met behulp van het praktisch syllogisme de moraaltheologische argumentatie zodanig gestructureerd kan worden dat deze voldoet aan de eisen van een redelijke argumentatie. Om morele vorming in deze lijn van argumentatieve waardencommunicatie te kunnen realiseren, is het noodzakelijk dat leerlingen zich de cognitieve vaardigheden welke nodig zijn voor een moraaltheologische argumentatie, verwerven. Voor het inzicht in het leren van deze cognitieve vaardigheden wordt gebruikt gemaakt van de leertheorie van Gagné. Als centrale voorwaarde voor het leren van deze vaardigheden geldt, dat daarin een structuur moet worden aangebracht waarbij logisch meer complexe concepten voortbouwen op logisch minder complexe concepten. In het proefschrift wordt de constructie van een catechese-curriculum in de morele vorming omtrent de milieucrisis beschreven, op basis van deze theorievorming.

De kloof tussen theorie en praktijk

Van geheel andere aard was het onderzoek dat G. de Reuver verrichtte en dat uitmondde in de dissertatie *Schoolkatechese en communicatie* (2). Dit actie-onderzoek, waarbij een zestal "veldcatecheten" betrokken waren, start met een voorlopige situatie-analyse van de schoolcatechese. Uit deze analyse blijkt dat er een kloof is ontstaan tussen theorie en praktijk. Vooral de laatste jaren, aldus De Reuver, dreigt er steeds meer een soort "dubbelcircuit" te ontstaan: een circuit van het officiële wetenschappelijke

vertoog van godsdienstdidactici en een circuit gevormd door het informele vertoog van schoolcatecheten. Geconcludeerd wordt, dat deze kloof tussen theorie en praktijk alleen maar opgelost kan worden door praktijk nabij onderzoek, op het niveau van de alledaagse omgang van leerlingen en docenten:

"Wil de kloof tussen praktijk en theorie kleiner worden, dan zullen de ervaringskennis van catecheten en gegevens over de onderwijsleerprocessen, die zij momenteel daadwerkelijk realiseren, een substantieel element moeten gaan vormen van wetenschappelijke arbeid en wetenschappelijke arbeid zal uitdrukkelijker beoordeeld moeten worden op haar relevantie voor de praktijk" (3).

Het onderzoeksmateriaal bestond uit bandopnamen van lessen, die werden omgewerkt tot lesprotocollen. Voor de analyse van deze protocollen maakte De Reuver vooral gebruik van twee onderzoeksinstrumenten : voor de interactie-analyse werd gebruik gemaakt van het instrument dat H. Shuh ontwikkelde en voor de inhoudsanalyse van het instrument van W. Simon (4).

In het derde deel van de dissertatie worden de resultaten van het onderzoek besproken. Allereerst wordt nagegaan, wat het rendement van het onderzoek was voor de deelnemende catecheten, gevolgd door een eerste typering van de crisis waarin de schoolcatechese zich bevindt:

- a) het institutionele isolement van schoolcatecheten ;
- b) de oriëntatiecrisis waarin schoolcatecheten verkeren;
- c) de uitgangspunten en intuïties waardoor schoolcatecheten zich bij het plannen en beoordelen van hun lessen feitelijk laten leiden en
- d) twee fundamentele behoeften van schoolcatecheten waaraan de bestaande theorievorming niet of onvoldoende tegemoet komt: de behoefte aan open raamleerplannen en de behoefte aan een meer op communicatieve interactie gebaseerde schoolcatechetische theorie- vorming.

Hieropvolgend worden de mogelijkheden om tegemoet te komen aan deze behoeften van schoolcatecheten onder de loep genomen, en wordt een concrete uitwerking gegeven van een zogeheten "frame-leerplan" : een leerplan dat catecheten een kader, een "geraamte" geeft waarop zij afhankelijk van de mogelijkheden ter plaatse en hun eigen specifieke behoefte kunnen voortbouwen; een leerplan dat - gezien de gesignaleerde behoeften van de bij het onderzoek betrokken schoolcatecheten - ontwikkeld wordt op basis van het communicatie-theoretisch model van schoolcatechese. Zegt De Reuver : "Uit het voorafgaande moge duidelijk geworden zijn, dat in deze studie een theorie is ontwikkeld in wisselwerking met tendenties die zich in de jaren tachtig in Nederland in de praktijk van de schoolcatechese beginnen af te tekenen. Er wordt een aanzet gegeven om de bestaande theorievorming met behulp van praktijkgegevens te herordenen en te herijken, zodat zij weer een praktische gebruikswaarde krijgt voor werkers in de praktijk: weer meer theorie van en voor een praktijk wordt"s.

(1) C. HERMANS, *Morele vorming; Empirisch-theologisch onderzoek naar de effecten van een catechese-curriculum in de morele vorming omtrent de milieucrisis*, Kampen, Kok, 1986. Zie ook 'Verbum' 53 (1986) 5-6.

(2) G. DE REUVER, *Schoolcatechese en communicatie; Onderzoek en theorievorming in wisselwerking met de praktijk*, Kampen, Mondiss, 1987. Voor een samenvatting zie ook 'Verbum' 54 (1987) 2, 32-35.

(3) *Schoolkatechese en communicatie*, 27.

(4) *a.w.*, 89vv, 101 vvo

(5) *a.v.*, 458.